

Jakub Kozłowski*

ORCID: 0000-0003-2889-1426

Uniwersytet Jagielloński

DOI: 10.19195/1733-5779.24.4

Rozwój zakresu przedmiotowego ochrony dóbr osobistych w świetle społecznych wyzwań XXI wieku

JEL Classification: K150

Słowa kluczowe: dobra osobiste, zakres przedmiotowy, wyzwania XXI wieku, prawo prywatne

Keywords: personal interests, scope of the subject, challenges of the 21st century, private law

Abstrakt: Jednym z największych i najbardziej doniosłych wyzwań prawa prywatnego w XXI wieku jest adaptacja i ewolucja kluczowych instytucji wobec konsekwencji, jakie niesie z sobą rozwój społeczny czy też ekonomiczny. Niezwykle interesującym procesem jest w tym kontekście rozwój zakresu przedmiotowego ochrony dóbr osobistych. Celem artykułu jest omówienie tego zjawiska ze szczególnym uwzględnieniem wpływu piśmiennictwa i orzecznictwa na rozszerzanie zakresu przedmiotowego dóbr osobistych. Autor zwraca uwagę także na to, w jaki sposób rozwijane i modyfikowane było samo pojęcie i zakres dóbr osobistych, przytaczając i omawiając najważniejsze stanowiska i spory doktrynalne. Dodatkowo został przedstawiony przykład, który służy jako ilustracja analizowanej tendencji. Jest nim potencjalne uznanie naruszeń związanych z niskim poziomem jakości powietrza w Polsce za objęte ochroną na podstawie przepisów o dobrach osobistych. Autor opisuje to zagadnienie, uwzględniając przepisy prawa europejskiego, polskie regulacje i stanowiska piśmiennictwa, formułując własne przewidywania dotyczące przyszłości tego konkretnego problemu, podkreślając jego doniosłość. Refleksja ta obrazuje, jak omawiana instytucja prawa cywilnego ulega modyfikacji na skutek społecznych wyzwań XXI wieku. W opracowaniu tego zagadnienia zostały wykorzystane takie metody naukowe, jak: analiza orzecznictwa sądów, aktów normatywnych — zarówno krajowych, jak i europejskich, ponadto zastosowano metodę dogmatyczną. Jedną z licznych konkluzji pracy jest między innymi wskazanie na uniwersalność jako jedno z największych osiągnięć doktryny. Owa zależność wynika z tego, że można oceniać nowe wyzwania prawa prywatnego przez pryzmat uniwersalnych instytucji, które już zostały wytworzone, jedynie je modyfikując, rozwijając czy deliberując na temat tego, w jaki sposób je wykorzystać. Opisaną w pracy tendencję można rozciągnąć na wiele innych współczesnych wyzwań stojących przed sądami, lecz przede wszystkim przed ustawodawcą.

* Opiekun naukowy (Scientific Tutor) — Łukasz Chyla

Development of the scope of the subject protection of personal interests in light of challenges of the 21st century

Abstract: One of the greatest and most important challenges of private law in the 21st century is the adaptation and evolution of key institutions to the consequences of social or economic development. An extremely interesting process in this context is the development of the scope of the subject protection of personal rights. The aim of the article is to discuss this phenomenon, with particular emphasis on the influence of the literature and jurisprudence on extending the scope of the subject of personal rights. The author also draws attention to the way in which the concept and scope of personal rights were developed and modified, citing and discussing the most important positions and doctrinal disputes. In addition, an example was presented, which serves to illustrate the analyzed trend. It is the potential recognition of violations related to the low level of air quality in Poland covered by protection under the provisions on personal property. The author describes this issue, taking into account the provisions of European law, through Polish regulations and positions of the literature, formulating his own predictions about the future of this particular problem, emphasizing its importance. This reflection illustrates how the discussed civil law institution undergoes modification as a result of the social challenges of the 21st century. In the elaboration of the above issue, scientific methods were used, such as: analysis of judicial decisions, normative acts — both domestic and European ones, in addition the dogmatic method was used. Numerous conclusions have been derived as a result of the analysis, among other things — an indication of universality as one of the greatest achievements of doctrine. This dependence results from the fact that new private law challenges can be assessed through the prism of universal institutions that have already been created, only by modifying them, developing or deliberating on how to use them. The tendency described in the work can be extended to a range of other contemporary challenges before courts, but above all to the legislator.

Wprowadzenie

Prawo cywilne stanowi gałąź prawa, która niezwykle elastycznie i szybko dopasowuje się do otaczającej nas rzeczywistości. Wynika to naturalnie z samej specyfiki prawa prywatnego, kształtującego stosunki normatywne, w których żaden z podmiotów nie ma wynikających z władzy publicznej uprawnień władczych w stosunku do drugiego podmiotu¹. Stąd też nieustanne studia nad tym, w jaki sposób dostosować klasyczne instytucje do współczesnych wyzwań, a także jak modyfikować cały system w taki sposób, aby różne jego gałęzie wzajemnie się przenikały i uzupełniały. Ponadto, zmienia się także przedmiot zainteresowania prawa prywatnego: od klasycznych umów, takich jak sprzedaż czy najem, do nowoczesnych form odpowiadających potrzebom obrotu — jak chociażby *time-sharing*. Dlatego też analiza zmian, jakie przebiegały w zakresie podmiotowym, przedmiotowym czy też formie poszczególnych instytucji prawa cywilnego, może być ponadprzeciętnie istotna z punktu widzenia holistycznego postrzegania wyzwań prawa prywatnego pod względem systemowym.

¹ U. Ernst, A. Rachwał, F. Zoll, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2013, s. 28.

1. Wpływ Konstytucji RP na zakres przedmiotowy dóbr osobistych

Niezwykle istotnym punktem wyjścia analizy rozwoju zakresu przedmiotowego objętego ochroną dóbr osobistych jest fakt, iż ani w Kodeksie cywilnym, ani Konstytucji RP nie ma ich definicji². Fakt ten w intensywnie oddziałuje na cały system prawa prywatnego, ponieważ to doktryna oraz orzecznictwo każdorazowo kwalifikują dany stan faktyczny jako podlegający ochronie lub też nie. Naturalnie należy poczynić w tym miejscu uwagę, iż przepisy konstytucyjne stanowią doniosłe wsparcie dla ochrony dóbr osobistych³, szczególnie art. 30 i 31, dotyczące godności człowieka, która jest „przyrodzona i niezbywalna”, a także ochrony wolności człowieka. Truizmem byłoby stwierdzenie, że Konstytucja RP samoistnie i bezpośrednio nie tworzy katalogu dóbr osobistych, jednak może wpływać chociażby na wykładnię przepisów prawa cywilnego⁴, co już samo w sobie generuje liczne możliwości interpretacyjne przepisów Kodeksu cywilnego. Należy pamiętać, iż przepisy prawa cywilnego — a w szczególności przepisy dotyczące ochrony dóbr osobistych — nie znajdują się w próżni. Na ich interpretację mogą wpływać różne normy z odmiennych gałęzi prawa, szczególnie tak doniosłej, jak prawo konstytucyjne. Nieprzeciętnie trafnym ujęciem takiego procesu wydaje się określenie oddziaływania Konstytucji RP na prawo cywilne jako jej „promieniowanie”⁵. Za ciekawe i istotne należy uznać spostrzeżenie, iż nie każda wartość chroniona przez regulacje konstytucyjne czy też prawnomiedzynarodowe jest jednocześnie dobrem osobistym w rozumieniu art. 23 k.c.⁶ Już na wstępie zatem łatwo można stwierdzić, że oddziaływanie przepisów konstytucyjnych na zakres przedmiotowy ochrony dóbr osobistych istnieje. Ponadto, czasem jego rola może być niebanalna, co zostanie przedstawione w dalszej części artykułu.

2. Pojęcie dóbr osobistych

Jak już wspomniano, polski Kodeks cywilny nie zawiera definicji dóbr osobistych. Warto jednak przybliżyć ewolucję prób ujęcia dóbr osobistych w pewne ramy definicyjne, czynionych przez najwybitniejszych przedstawicieli polskiej doktryny prawa cywilnego. Jako klasyczne, należy przytoczyć ujęcie Stefana Grzybowskiego, stanowiące kanoniczne wręcz stwierdzenie, że dobra osobiste

² *Podstawy prawa cywilnego*, red. E. Gniewek, Warszawa 2010, s. 47.

³ *System Prawa Prywatnego*, t. 1. *Prawo cywilne. Część ogólna*, red. M. Safjan, M. Pazdan, Warszawa 2012, s. 1232.

⁴ M. Safjan, *Refleksje wokół konstytucyjnych uwarunkowań ochrony dóbr osobistych*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2002, z. 1, s. 225.

⁵ J. Limbach, *Promieniowanie konstytucji na prawo prywatne*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1999, z. 3, s. 405.

⁶ *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2016, s. 59.

to „indywidualne wartości świata uczuć, stanu życia psychicznego człowieka”⁷. Składa się ono na subiektywne rozumienie pojęcia dóbr osobistych. Trafnie dostrzeżono także fakt, iż w tym opracowaniu stosowano pojęcie „dobra osobistego” zamiast „interesu osobistego”⁸, co także do pewnego stopnia potwierdza sposób percepcji przyjęty przez autora koncepcji subiektywnej. Takie rozumienie istoty dóbr osobistych generuje znaczącą implikację w zakresie omawianego tematu: zakres przedmiotowy objęty ochroną tak rozumianych dóbr osobistych jest niezwykle szeroki, nieostry i podatny na modyfikację. Jeśli należałoby każdorazowo badać percepcję osoby fizycznej, której dobra osobiste zostały naruszone, to liczba sytuacji, które stanowiłyby naruszenie, mogłaby być bardzo wysoka, bądź przeciwnie — niska, w zależności od przyjętej linii orzeczniczej. Ponadto niezwykle trudna byłaby identyfikacja, czy faktycznie doszło do naruszenia, co prowadziłoby do uzurpowania sobie przez strony dóbr osobistych, które nie powinny istnieć w racjonalnym systemie prawnym⁹. Oparcie w głównej mierze instytucji dóbr osobistych na ich subiektywnym postrzeganiu niosłoby za sobą wiele negatywnych konsekwencji, co dostrzega także sam S. Grzybowski, nijako „obiektywizując” swoją teorię¹⁰, dodając do niej czynnik społeczny.

Obecnie za wiodącą należy uznać teorię obiektywną. Zakłada ona przyjęcie istniejących w danym społeczeństwie ocen czy wartości za swoisty miernik standardów, które mogłoby zostać naruszone w odniesieniu do konkretnego podmiotu. Zdaniem głównego propagatora teorii obiektywnej jako dobra osobiste należy zakwalifikować wartości niemajątkowe, związane z osobowością człowieka, uznane powszechnie w danym społeczeństwie¹¹. Teorię obiektywną w swojej działalności w dużej mierze przyjęły sądy, a także, jak już zostało wspomniane, przeważająca część doktryny. Za reprezentatywną i uwzględniającą dorobek piśmienniczy przedstawicieli nauki warto uznać definicję autorstwa Zbigniewa Radwańskiego, który w zwięzły i klarowny sposób wyraził istotę omawianej instytucji prawa cywilnego. Stwierdził, że określenie „dobra osobiste” odnosi się do uznanych przez system prawny wartości (tj. wysoko cenionych stanów rzeczy) obejmujących fizyczną i psychiczną integralność człowieka, jego indywidualność oraz godność i pozycję w społeczeństwie, co stanowi przesłankę samorealizacji osoby ludzkiej¹². Definicja ta wydaje się kompletna ze względu na zebranie dorobku przedstawicieli koncepcji obiektywnej, a także zwrócenie uwagi na pierwiastek ludzki,

⁷ S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych według przepisów prawa prywatnego*, Warszawa 1957, s. 78.

⁸ Z. Radwański, *Koncepcja praw podmiotowych osobistych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1988, nr 2, s. 2.

⁹ *Dobra osobiste*, red. I. Lewandowska-Malec, Warszawa 2017, s. 29.

¹⁰ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2018, s. 216.

¹¹ A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979, s. 106.

¹² Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2015, s. 157.

również niezwykle istotny w kontekście postrzegania dóbr osobistych. Dlatego też ponadprzeciętnie trafna wydaje się opinia wyrażona przez judykaturę, iż obiektywizacja ochrony dóbr osobistych nie powinna oznaczać zupełnego i kompletnego pomijania pierwiastka subiektywnego¹³. Zwraca na to uwagę także Maksymilian Pazdan, poruszając kwestię dotkliwości potencjalnego naruszenia. Uznaje on za możliwą sytuację, w której stopień przeżywanej przez podmiot przykrości może być w jakiś sposób uwzględniony przez sąd, ale nie dla samego uznania, czy doszło do naruszenia, bo do takiej kwalifikacji należy zastosować teorię obiektywną, lecz na przykład do dobrania najbardziej odpowiedniego sposobu usunięcia naruszenia¹⁴. Takie podejście wydaje się cennym wykorzystaniem podejścia subiektywnego, stanowiącym działanie na korzyść strony, której dobra osobiste zostały naruszone. Dodatkowo realizuje ono istotę myśli propagatorów teorii subiektywnej w miejscu, w którym jest to możliwe, może zostać wykorzystane wedle potrzeby, dlatego też mamy do czynienia z interesującym oraz innowacyjnym postulatem *de lege ferenda*, które przy uznaniu wiodącej roli teorii obiektywnej wprowadza ułamek koncepcji subiektywnej, który jednak nie wywiera wszystkich negatywnych konsekwencji, jakie niesie z sobą teoria S. Grzybowskiego.

3. Katalog dóbr osobistych a jego charakter

Mimo iż polski Kodeks cywilny nie zawiera definicji dóbr osobistych, z do-tychczasowych rozważań wynika, że doktryna była w stanie skonstruować ją na podstawie jakże bogatego piśmiennictwa. Spór, który został przedstawiony w ramach tej pracy, ma duży wpływ na sposób podejścia do zakresu przedmiotowego omawianej instytucji w XXI wieku, szczególnie przy uwzględnieniu wyzwań i problemów społecznych, jakie niosą z sobą takie czynniki, jak na przykład rozwój technologiczny, problemy klimatyczne czy też oddziaływanie mediów na sytuację życiową poszczególnych jednostek. Warto jednak zauważyć, że podwaliny instytucji, zbudowane przez doktrynę, nie wymagają „wymyślania na nowo”, lecz jedynie rozsądnego ich wykorzystania z ewentualnymi modyfikacjami.

Katalog dóbr osobistych z art. 23 k.c. nie jest zupełny, a przedstawione tam konkretne dobra nie stanowią enumeratywnego katalogu, o czym świadczy w dużej mierze zwrot „jak w szczególności”, który wskazuje, iż wymienione tam dobra mają charakter jedynie przykładowy¹⁵. Naturalnie, można jednak uznać katalog dóbr osobistych za zamknięty w innym sensie — istnieje tyle dóbr osobistych, ile wartości związanych z osobą ludzką społeczeństwo aktualnie uznaje¹⁶. Jest to istotne spostrzeżenie, ponieważ według niego katalog dóbr osobistych jest zmien-

¹³ SA Gdańsk, 4 grudnia 2012 r., V Aca 912/12.

¹⁴ *System Prawa Prywatnego...*, s. 1234.

¹⁵ *Dobra osobiste...*, s. 43.

¹⁶ *Kodeks cywilny...*, s. 60.

ny w czasie, a na jego modyfikacje wpływają czynniki przywołane wcześniej, które są determinowane przez postęp i inne składowe. Jak już wspomniano, przy analizie wpływu Konstytucji RP na kształtowanie i rozumienie dóbr osobistych należy zaznaczyć, że przedmiotem ochrony mogą być także dobra wywodzone z przepisów innych gałęzi polskiego systemu prawnego, na przykład prawa karnego¹⁷. Zostawiając jednak kwestię czysto teoretyczną, jaką jest określenie charakteru katalogu zawartego w art. 23 k.c., należy zastanowić się nad tym, jakie dobra się tam znajdują, na ile są autonomiczne, czy ich zakres może być szerszy niż tylko intuicyjne rozumienie danej wartości. Tym jest właśnie ów zakres przedmiotowy dóbr osobistych podlegających ochronie, ponieważ tylko po spełnieniu kryterium przedmiotowego (dana wartość musi być uznana za dobro osobiste) oraz podmiotowego (o ochronę ubiega się podmiot do tego uprawniony) aktualizuje się ich ochrona poprzez na przykład roszczenia z art. 23 k.c. czy też 448 w zw. z art. 24 § 1 k.c.

4. Zagadnienie negatywnego wpływu powietrza o niskiej jakości w kontekście ewentualnego objęcia zakresem przedmiotowym

Po omówieniu teoretycznych aspektów zakresu przedmiotowego ochrony dóbr osobistych w polskim systemie prawa należy przytoczyć przykłady abstrakcyjnych czy też konkretnych sytuacji, które doskonale obrazują sposób, w jaki ewoluuje omawiana instytucja i jak wpływają na nią różne czynniki. Truizmem byłoby stwierdzenie, że takich przykładów można podać niezwykle dużo, mogą one być adekwatne do różnych problemów związanych z poruszaną tematyką. Jednakże na potrzeby tej pracy zostaną przytoczone zagadnienia będące ilustracją do analizowanej tendencji. Należy pamiętać bowiem, iż ochrona dóbr osobistych jest wszechstronna, ponieważ zdarza się, że wartości kwalifikowane w prawie cywilnym jako dobra osobiste podlegają także ochronie w innych gałęziach prawa¹⁸. Istotą i głównym celem opracowania jest zaprezentowanie pewnych zagadnień problemowych, z którymi już muszą mierzyć się sądy, ponieważ naturalne jest dochodzenie ochrony swoich dóbr przez podmioty uprawnione. A tendencją naturalną jest ewolucja i rozwój na płaszczyźnie holistycznej zakresu przedmiotowego dóbr osobistych. Jeśli zatem przed danymi wyzwaniem interpretacyjnymi w praktycznych wypadkach muszą stawać sądy, to tym bardziej powinna mierzyć się z nimi doktryna.

Sztandarowym przykładem sytuacji, w której mamy do czynienia z próbą identyfikacji dobra osobistego w oparciu o ważki problem społeczny, którego rozwiązanie stanowi ważne wyzwanie Polski w XXI wieku, jest zagadnienie smogu i za-

¹⁷ S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2011, s. 109.

¹⁸ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *op. cit.*, s. 220.

nieczyszczonego powietrza. W przestrzeni debaty publicznej można doszukać się postulatów czy już nawet realnych prób wysuwania roszczeń przeciwko Skarbowi Państwa, opartych na chęci realizacji ochrony dóbr osobistych obywateli, którzy muszą ponosić konsekwencje zdrowotne wynikające ze złego stanu powietrza. Wobec werbalizowania takich problemów należy zastanowić się, czy i jak można zakwalifikować potencjalne prawa jako dobra osobiste. Ponadto, nie bez znaczenia pozostają znaczne konsekwencje społeczne uznania możliwości korzystania ze świeżego powietrza za dobro osobiste, dodatkowo przy stwierdzeniu jego naruszenia. Po pierwsze, bardzo duża liczba osób fizycznych dysponowałaby legitymacją czynną do dochodzenia naprawy naruszenia, jeśli chodzi o możliwości zarówno majątkowe, jak i niemajątkowe. Konsekwencją takiego rozstrzygnięcia byłyby nie tylko konieczność wypłaty przez Skarb Państwa dużych kwot jako zadośćuczynień, lecz przede wszystkim konieczność usunięcia naruszeń, co może być nie tylko kłopotliwe, ale wręcz niemożliwe. Naturalnie, można argumentować, że tak opisana sytuacja byłaby bodźcem do działań mających na celu zniwelowanie lub zlikwidowanie problemu, równie prawdopodobne jednak byłyby konsekwencje katastrofalnych skutków finansowych, jakie niosłoby z sobą uznanie dostępu do czystego powietrza za dobro osobiste, a następnie stwierdzenie jego naruszenia.

Na wstępie warto poczynić zastrzeżenie, iż nie jest przedmiotem tejże pracy refleksja nad identyfikacją dokładnego kręgu podmiotów posiadających legitymację czynną i objętych legitymacją bierną wobec potencjalnego roszczenia. Celem jest refleksja nad tym, w jaki sposób czynniki społeczne determinują zmiany w zakresie przedmiotowym objętym ochroną dóbr osobistych. Analizując tak sformułowany problem, należy zatem zastanowić się, jak klasyfikować zagadnienie dotyczące czystego powietrza. Czy chodzi o któreś z dóbr wymienionych w art. 23 k.c., czy może takie, które zostało sformułowane już przez judykaturę? A może proces wymaga wypracowania nowego dobra osobistego?

Użyteczne w rozważaniach nad tą kwestią może okazać się orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawie wniesionej przez Komisję Europejską przeciwko Polsce¹⁹. Dotyczy ono stwierdzenia, czy Polska ponosi odpowiedzialność za zły stan powietrza, czy mogła mu w jakimś stopniu zapobiec, właściwie implementując i realizując mechanizmy zawarte w unijnych dyrektywach²⁰. Trybunał potwierdził zły stan powietrza w wybranych miejscach naszego kraju, posługując się zobiektywizowanymi wskaźnikami opierającymi się na określeniu poziomu stężenia konkretnych pyłów w badanym powietrzu.

¹⁹ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 22 lutego 2018 r., Komisja Europejska przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, sprawa C-336/16.

²⁰ Art. 23 ust. 1 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/50/WE z dnia 21 maja 2008 roku w sprawie jakości powietrza i czystszyego powietrza dla Europy, Dz.U. L 152 z dnia 11 czerwca 2008 r., <https://publications.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/1ac2582f-048a-4afe-91ad-72e7cc066ec9/language-pl> (dostęp: 15.09.2018).

Niezwykle istotne jest stwierdzenie, iż Polska nie podjęła odpowiednich działań, aby minimalizować stężenie szkodliwych pyłów. Nie chodzi tutaj tylko o własne inicjatywy mające na celu walkę z tym istotnym problemem, lecz także o nieprawidłową transpozycję postanowień wspomnianych dyrektyw. Te czynniki skłoniły Trybunał do stwierdzenia, że Polska faktycznie naruszyła przepisy prawa unijnego w zakresie ciążących na niej zobowiązań. Należy zaznaczyć, że w omawianym orzeczeniu Trybunał nie rozstrzyga, czy wskazane naruszenia mogą prowadzić do konfliktu z dobrami osobistymi uprawnionych podmiotów, jednak analizując samą jego treść, można doszukać się pewnych wskazówek interpretacyjnych. Łatwo zauważyć odniesienia do wpływu szkodliwego powietrza na zdrowie ludzi. Trybunał nie tylko akcentuje istnienie tej korelacji, lecz także wyraźnie wskazuje, że wpływ ten jest szkodliwy. Warto również przywołać odniesienie do środowiska naturalnego. Zdaniem Trybunału bierność Polski w zakresie wprowadzania programów mających na celu poprawę jakości powietrza przyczynia się także do pogorszenia stanu środowiska naturalnego.

Zupełnie intuicyjnie starając się przyporządkować zagadnienia związane z czystością powietrza do zakresu już sformułowanego dobra osobistego, należy rozważyć możliwość korzystania ze środowiska naturalnego jako najbardziej oczywistą kwalifikację. Podstawą łączącą środowisko naturalne z obowiązkiem jego ochrony przez państwo jest Konstytucja RP²¹. Wynika z niej, iż ochrona środowiska jest obowiązkiem władz publicznych. Wskazane regulacje jednak w opinii wielu przedstawicieli piśmiennictwa stanowią jedynie normy programowe, przybierające charakter *legis imperfectae*. Bezpośrednią konsekwencją takiego poglądu jest brak możliwości stawiania postanowień konstytucyjnych w tym zakresie jako samodzielnych podstaw roszczeń wobec państwa czy jego organów²². Jednak mimo zasadności takiej interpretacji — jak już wspomniano — regulacje konstytucyjne wywierają znaczący wpływ na proces kształtowania i ewolucji dóbr osobistych. Przepisy dotyczące obowiązków państwa związanych z ochroną środowiska przytaczane są w literaturze jako element omawiania zagadnień związanych z kształtowaniem się środowiska naturalnego jako zagadnienia prawnie chronionego dobra osobistego²³. Aby w większym stopniu przyporządkować prawo do czystego powietrza do zakresu objętego ochroną dobra osobistego polegającego na możliwości korzystania ze środowiska naturalnego, warto pokazać, jak rozwijało się jego pojmowanie w orzecznictwie i doktrynie.

Jednym z najczęściej przyjmowanych w piśmiennictwie poglądów jest ujęcie środowiska naturalnego jako dobra osobistego, jeśli dotyczy zagospodarczego

²¹ Art. 5 i art. 7 ust. 1 Konstytucji RP.

²² M. Chmaj, *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2016, s. 229.

²³ *System Prawa Prywatnego...*, s. 1266; Z. Radwański, A. Olejniczak, *op. cit.*, s. 1266.

korzystania z jego wartości²⁴. Dodatkowo można wskazać ciekawą koncepcję, zgodnie z którą nie wyróżniamy jednego dobra osobistego wobec uniwersalnego i dość szerokiego pojęcia środowiska naturalnego, lecz odniesienie do poszczególnych jego elementów, na przykład kopalin, krajobrazu czy też właśnie powietrza²⁵. Takie ujęcie jest interesujące w ramach zawartych w tej pracy rozważań, ponieważ absolutnie nie koliduje z możliwością kwalifikacji czystego powietrza jako dobra osobistego. Dodatkowo, przyjmując ten pogląd, można konstruować prawo do czystego powietrza jako osobne dobro osobiste, które także wymaga ochrony.

Można wyróżnić również dwa odmienne ujęcia omawianej problematyki przez Sąd Najwyższy. Chronologicznie pierwsze, znane i często cytowane w literaturze orzeczenie prezentuje pogląd, iż prawo człowieka do nieskażonego środowiska biologicznego i do zaspokojenia uczuć estetycznych pięknem krajobrazu może być chronione środkami przewidzianymi w art. 24 k.c. tylko wtedy, gdy pogwałcenie tego prawa stanowi równocześnie naruszenie lub zagrożenie praw osobistych, których przedmiotem są dobra osobiste w rozumieniu art. 23 k.c.²⁶ Ujęcie to w znacznym stopniu zawęża zakres przedmiotowy objętych ochroną wartości, niejako wymagając od podmiotu, który wskazuje na naruszenie jego dóbr, wykazania obligatoryjnego związku pomiędzy naruszeniem a pogwałceniem dobra z art. 23 k.c. Z kolei w innym, późniejszym orzeczeniu SN uznał istnienie takiego dobra osobistego, jednakże odmówił jego ochrony²⁷, dodatkowo akcentując prymat przepisów prawa cywilnego wobec tych zawartych w regulacjach dotyczących ochrony środowiska w kontekście ochrony dóbr osobistych²⁸.

Nawet uznając pogląd przyjęty w pierwszym orzeczeniu, czego oczywistą konsekwencją będzie brak uznania możliwości korzystania ze środowiska naturalnego jako samodzielnego dobra osobistego objętego ochroną, można mimo wszystko objąć zakresem przedmiotowym kasus smogu. Jednym z podstawowych dóbr osobistych, zawartych w otwartym katalogu z art. 23 k.c., jest zdrowie. Naturalnie, wykazanie w bezpośredni i wyczerpujący sposób związku przyczynowego pomiędzy występowaniem smogu a jego wpływem na stan zdrowia konkretnej osoby może być trudne, jednakże w ujęciu doktrynalnym jest jak najbardziej dopuszczalne, szczególnie przez wzgląd na stanowisko Sądu Najwyższego. Na możliwość zastosowania takiej konstrukcji wskazuje także piśmiennictwo²⁹.

²⁴ P. Mazur, *Formy zbiorowe ochrony prawa osobistego do środowiska*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 5, s. 105.

²⁵ J. Skoczylas, *Odpowiedzialność cywilna na podstawie ustawy — prawo ochrony środowiska*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 4, s. 64.

²⁶ I CR 356/75, OSP 1976, Nr 12, poz. 232.

²⁷ II CR 5/84, „Państwo i Prawo” 1988, nr 2, s. 140.

²⁸ J. Skoczylas, *Odpowiedzialność cywilna za naruszenie obowiązku ochrony środowiska*, „Palestra” 1989, nr 11, s. 54.

²⁹ *System Prawa Prywatnego...*, s. 1267.

Warto również podkreślić trafne spostrzeżenie poczynione przez Pawła Mazura, dotyczące elementu konstytuującego potencjalne wystąpienie takiego powiązania. Stwierdził on, iż aby daną ingerencję można było uznać za naruszenie dobra osobistego poszkodowanego podmiotu, należy wykazać, że doszło do niej w jego „środowisku życia”, czyli przestrzeni, w której podmiot ów stale przebywa³⁰. Jest to bardzo cenne zdanie, ponieważ uwzględnia problemy natury praktycznej związane z czasowym przebywaniem osób w różnych miejscach. Formuluje ono co prawda nieostrą regułę, jednak jest ona na tyle intuicyjna, że jej stosowanie nie powinno stanowić problemu dla sądów. Udzielając jasnej odpowiedzi na sformułowaną wcześniej wątpliwość odnośnie do tego, czy istnieje realna szansa na objęcie ochroną naruszeń wynikających ze złego stanu powietrza, której źródłem są dobra osobiste, należy stwierdzić, że tak — na podstawie wcześniejszych rozważań istnieje takie rozwiązanie. Wynika to z możliwości objęcia zakresem przedmiotowym samej ochrony, co jest podstawą do formułowania jakichkolwiek roszczeń. Co do legitymacji biernej pomocne będzie niewątpliwie orzeczenie TSUE, które wiąże obowiązek dbania o ten konkretny aspekt środowiska naturalnego z państwem. Argumentację tę można poprzeć także wieloma polskimi aktami prawnymi, od Konstytucji RP poczynając, na ustawach kończąc. Oczywiście istnieje wiele innych przykładów, które równie dobrze obrazują tendencję przedstawioną w tej pracy. Można w tym miejscu wymienić choćby wszelkie naruszenia mające swoje miejsce w Internecie, kształtowanie się dobra osobistego, jakim może być poczucie przynależności do określonej płci czy też ewolucja zakresu przedmiotowego danych osobowych objętych ochroną przez dobra osobiste. Warto przytoczyć stanowiska dotyczące wątpliwości, czy wysoka uznaniowość sądów w kwalifikowaniu poszczególnych stanów faktycznych co do zakresu przedmiotowego objętego ochroną jest cechą w znacznym stopniu tożsamą z rozwiązaniami praktycznymi w systemach prawa sędziowskiego. Jednakże za trafny należy uznać pogląd, iż dokonywanie takiej kwalifikacji stanowi realizację pewnego luzu decyzyjnego, przewidzianego przez ustawodawcę w ramach art 23 k.c.³¹ Nie da się bowiem decydować o uznaniu określonych stanów faktycznych za warte ochrony bez indywidualnego podejścia, patrząc jednak przez pryzmat aksjologii.

Wnioski

Przedstawienie jednego z problemów potencjalnego uznania istotnego zagadnienia społecznego, jakim z całą pewnością jest kwestia zanieczyszczenia powietrza, za objęte zakresem ochrony dóbr osobistych bezpośrednio czy też pośrednio

³⁰ P. Mazur, *Prawo osobiste do korzystania z wartości środowiska naturalnego*, „Państwo i Prawo” 1999, nr 11, s. 58.

³¹ P. Sut, *Problem twórczej wykładni przepisów o ochronie dóbr osobistych*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 9, s. 38.

stanowi niebagatelny przykład tendencji, której występowanie przedstawiono w niniejszej pracy. Zakres przedmiotowy objęcia ochroną dóbr osobistych ciągle ewoluje, zmienia się, dostosowując do zewnętrznych potrzeb podmiotów objętych taką ochroną. Ilustracją tej tezy jest zarys ewolucji samego pojęcia dóbr osobistych zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie. Potrzeby podmiotów objętych ochroną determinują czynniki zewnętrzne w postaci charakteru samych naruszeń. Naturalne jest, że czynniki te zmieniają się w zależności od warunków społecznych, politycznych, ekonomicznych czy wreszcie klimatycznych. Wszystkie te zagadnienia generują wyzwania dla prawa prywatnego, z którymi musi się ono zmierzyć, aby w jak najpełniejszym stopniu reagować na sytuacje społeczne, które przecież prawo powinno regulować. Jednym z największych osiągnięć doktryny jest to, że tego typu nowe wyzwania można oceniać przez pryzmat uniwersalnych instytucji, które już zostały wytworzone, jedynie je modyfikując, rozwijając czy deliberując na temat sposobów ich wykorzystania. Owa uniwersalność jest cechą, która stanowi o jakości danego systemu prawnego, pozwalając na funkcjonowanie w różnych warunkach.

Bibliografia

- Chmaj M., *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2016.
- Dmowski S., Rudnicki S., *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2011.
- Dobra osobiste*, red. I. Lewandowska-Malec, Warszawa 2017.
- Ernst U., Rachwał A., Zoll F., *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2013.
- Grzybowski S., *Ochrona dóbr osobistych według przepisów prawa prywatnego*, Warszawa 1957.
- Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2016.
- Limbach J., *Promieniowanie konstytucji na prawo prywatne*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1999, z. 3.
- Mazur P., *Formy zbiorowe ochrony prawa osobistego do środowiska*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 5.
- Mazur P., *Prawo osobiste do korzystania z wartości środowiska naturalnego*, „Państwo i Prawo” 1999, nr 11.
- Podstawy prawa cywilnego*, red. E. Gniewek, Warszawa 2010.
- Radwański Z., *Koncepcja praw podmiotowych osobistych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1988.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2015.
- Safjan M., *Refleksje wokół konstytucyjnych uwarunkowań ochrony dóbr osobistych*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2002, z. 1.
- Skoczylas J., *Odpowiedzialność cywilna na podstawie ustawy — prawo ochrony środowiska*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 4.
- Skoczylas J., *Odpowiedzialność cywilna za naruszanie obowiązku ochrony środowiska*, „Palestra” 1989, nr 11.
- Sut P., *Problem twórczej wykładni przepisów o ochronie dóbr osobistych*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 9.
- System Prawa Prywatnego*, t. 1. *Prawo cywilne. Część ogólna*, red. M. Safjan, M. Pazdan, Warszawa 2012.
- Szpunar A., *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979.
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2018.

Akty prawne

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/50/WE z dnia 21 maja 2008 r. w sprawie jakości powietrza i czystsze powietrze dla Europy, Dz.U. L 152 z dnia 11 czerwca 2008 r.
 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny, Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93.
 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553.
 Konstytucja RP, Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

Orzecznictwo

II CR 5/84, Państwo i Prawo 1988, Nr 2, s. 140.
 I CR 356/75, OSP 1976, Nr 12, poz. 232.
 Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 22 lutego 2018 r., Komisja Europejska przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, sprawa C-336/16.

Development of the scope of the subject protection of personal interests in light of challenges of the 21st century

Summary

The subject scope covered by protection through personal interests is constantly evolving, changing, adapting to the external needs of entities protected by civil law regulations. On the other hand, the needs of entities subject to protection determine external factors in the form of the nature of the infringements themselves. It is natural that these factors change depending on social, political, economic or, for example, climatic conditions. All these issues generate challenges for private law that must be addressed to the fullest extent possible to respond to social situations that the law should regulate. One of the greatest achievements of the private law doctrine is that these new challenges can be assessed through universal institutions that have already been created, only by modifying them, developing or deliberating on how to use them. This universality is a feature that determines the quality of a given legal system, allowing it to function in different conditions.